

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

47

1960

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

KORTE BIJDRAGEN

Uit twee Italiaanse muntvondsten. — In 1893 kwam op de Aventijn te Rome bij de bouw van het nieuwe Benedictijnerklooster een grote muntvondst te voorschijn¹. De politie kon 45 goudstukken achterhalen, die in het Vaticaan Museum zijn geplaatst. Alle droegen op de vz. het portret van Lucius Verus (161—169); 30 ex. hadden op de kz. een staande Victoria (RIC 522), 15 de investituur van de Armeense koning (RIC 512). Op de laatste zien we Lucius Verus op een sella curulis op een podium zitten, door twee officieren vergezeld; vóór hem staat, met het gezicht naar het publiek, Sohaemus die door hem aan de overwonnen Armenen als koning wordt gegeven. Beide munttypen zijn uit het jaar 164 en vieren de overwinning van Lucius Verus in het Oosten. Alle munten waren f.d.c.

In 1894 kocht het Kon. Penningkabinet uit deze muntvondst 3 ex. waarvan twee aanwijsbaar zijn en wel van elk type één. In 1910 kocht het van de firma Schulman een aureus van het laatste type (RIC 512) van dezelfde stempels f.d.c., en dus kennelijk van dezelfde herkomst. (Pl. IX, 1—3).

Dit zijn niet de enige munten die van het „clandestiene” deel van de schat tevoorschijn zijn gekomen. In het Brits Museum bevinden zich 4 ex. (BMC 294—5, 300—1), in veilingcatalogi zien wij er herhaaldelijk tevoorschijn komen. Wij noemen slechts enkele willekeurige voorbeelden: Cat. Hess-Leu april 1960, 343 en maart 1961, 220; Cat. M & M Bazel juni 1959, 227; Cat. Magnaguti Rome 1956, 180; enz. enz. Deze munten zijn duidelijk herkenbaar. Alle vz. zijn van één stempel; voor elk van de twee kz. is dezelfde stempel gebruikt; bovendien zijn alle exemplaren f.d.c. Hoe en waarom een zo groot aantal ongebruikte goudstukken uit één jaar bijeen verborgen zijn, zal wel steeds een raadsel blijven.

Twee jaar later volgde een nog sensationeler vondst. In 1876 was een landeigenaar bij Boscoreale, vlakbij Pompeji, op antiek muurwerk gestoten². Het bleken de resten te zijn van een groot landhuis met wijnbedrijf annex, dat bij de beruchte uitbarsting van de Vesuvius in augustus 79 n.C. onder de asregen was bedolven. Pas in 1894 kwam men tot omvangrijke opgravingen, die tot dramatische ontdekkingen leidden. Zo vond men in

een kleine bedrijfsruimte, die kennelijk in haast tot tijdelijk woonvertrek was ingericht, de lijken van een vrouw, twee mannen en een hond, die daar vergeefs een veilig onderkomen hadden gezocht. En in de — juist geleegde — wijncisterne, een overwelfde kelder van 2 m hoog, vond men een groot zilveren servies, in wollen doeken gewikkeld, kostbare juwelen en ca. 1000 aurei, oorspronkelijk in een leren zak verpakt. Deze schat werd bewaakt door een trouwe huismeester of bediende — met een kruikje water naast zich — die evenmin gespaard gebleven was.

Ondanks de officiële controle bij de opgraving werd toch de gehele schat uit Italië gesmokkeld. 102 stuks zilveren servies, grotendeels rijk bewerkt, verwierf het Louvre (verscheidene — eenvoudige — stukken waren op de hier te lande gehouden tentoonstelling „Huis en huisraad in de Griekse en Romeinse oudheid”⁴). De aurei kwamen in de munt-handel terecht en raakten her en der verspreid.

Boven de kelder werden in een balkgat nog 16 aurei gevonden. Bij de portiersloge kwam een kleine schat tevoorschijn van 21 aurei en enige zilveren en koperen munten — van Tiberius tot Vespasianus — in een kistje dat een twintigtal intagli in steen en glaspasta bevatte. In het woonhuis werd bovendien het lijk aangetroffen van een slaaf met zijn bescheiden spaarpot van 5 republikeinse denarii en enige keizersmunten. Vier munten van de vondst van Boscoreale zijn in 1897 door het Kon. Penningkabinet aangekocht (pl. IX, 4—6), te weten één van Augustus (RIC 339), twee van Claudius (RIC 38 en 98), de laatste met portret van Nero), en één van Vespasianus (RIC 9). Zij hebben alle een eigenaardige rossige glans, wellicht door de inwerking van het zwavel, dat ook het zilveren servies sterk had aangetast. Deze eigenaardigheid kan misschien tot herkenning leiden van stukken van dezelfde herkomst in andere verzamelingen. Het zou interessant zijn deze vondst min of meer te reconstrueren, temeer daar het hier een uitzonderlijk geval betreft van een som geld, die op een bepaald moment toevallig aanwezig was bij een welgestelde wijnboer en niet van een zorgvuldig bijeengespaarde en opzettelijk verborgen schat. Eind augustus is het gunstigste moment van het jaar voor een wijnbedrijf, kort na de oogst. Deze som geld zal dan ook wel het jaarkomen voorstellen, dat trouwens niet gering is — en evenmin buitensporig groot — als men bedenkt dat de aureus van toen gelijkstond met een f.75,— van nu.

De 117 stuks⁴, die in handen van Rollin-Feuarent zijn gekomen en waaruit ook de exemplaren van het Kon. Penningkabinet stammen, zullen wel een globaal overzicht geven van de gehele schat, al zijn de slechtste — dus wel de oudste — toentertijd versmolten. De 117 stuks

beginnen bij Augustus. De top ligt begrijpelijkerwijs bij Vespasianus, onmiddellijk gevolgd door Nero. De jongste gedateerde munten zijn Vespasianus RIC 242 (Domitianus C 48) en 194 (Titus C 64) uit de jaren 77/8 en Vespasianus RIC 113 (C 549) uit 79; deze laatste munt moet dus in het eerste halve jaar zijn geslagen. De datum van de catastrofe geeft ook een nadere tijdsbepaling voor Vespasianus RIC 123 en 131; waarschijnlijk zijn zij uit 77/8, mogelijk uit het begin van 79.

Nadere bijzonderheden van deze vondst zouden ons waarschijnlijk nieuwe typen en nieuwe dateringen doen kennen, maar vooral ons een denkbeeld geven van de geldcirculatie in een welvarende provinciestad in de vroege keizertijd.

A. N. Z. —J. J.

¹ Zie *Revue Numismatique* 3e S. 12 (1894), p. 130, 17. De hier verwerkte gegevens dank ik aan de speurzinn van de heer J. Evers, Kon. Penningkabinet.

² A. Héron de Villefosse, *Le trésor de Boscoreale*, *Mon. Piot* 5 (1898), p. 30.

³ *Cat. Huis en huisraad in de Griekse en Romeinse oudheid*, Den Haag, Leiden, Breda 1960, nrs. 78—83.

⁴ A. Blanchet in: *Revue Numismatique* 3e S. 13 (1895), p. 514—5.

Contorniaten. — In de coll.-Six te Amsterdam bevinden zich enige zgn. contorniaten: laat-romeinse koperen penningen, met opstaande rand en een groeve daarbinnen ¹ (pl. X).

1. Vz.: Alexander-Hercules n.r.
ALEXA-NDER
Kz.: Scylla
Alföldi p. 22; p. 112, n. 78; p. 132, n. 27; pl. XXXVIII, 7.
2. Vz.: Alexander-Hercules n.r.; gegraveerde palmtak
ALEXANDER MA-GNVS MACEDON
Alföldi: p. 85, n. 2; p. 130, vgl. n. 1—10; pl. IV, vgl. 1—10.
Kz.: Man met circuspaard
BALSAM
Alföldi: p. 22, n. 172; p. 136, n. 72; pl. XVIII, 7—8.
3. Vz.: Alexander-Hercules, met staf, n.l., zilverincrustatie;
achter hem zilveren rechthoekje met x
Kz.: Heros met centaur
Alföldi: p. 11, n. 60; pl. V, 13.
4. Vz.: Alexander n.r.
ALEXANDER MA-GNVS MACEDON

Kz.: Zonnegod met vierspan

S-OL-I-INVICTO

Alföldi: p. 87, n. 18; p. 105, n. 19; p. 130, n. 4; pl. LV, 11.

Alle vier zijn uit de periode 356—394, zij zijn van bijzonder goede kwaliteit. Van de 47 contorniaten in de verzameling van het Kon. Penningkabinet² zijn niet minder dan 25 eveneens uit de verzameling Six afkomstig en wel 18 uit het tijdvak 356—394, 4 uit de jaren 395—410 en 4 uit de laatste periode 410—ca. 455. Een ervan is met portret van Alexander, de andere tonen beeltenissen van verschillende keizers of typisch-romeinse voorstellingen. Ook op dit gebied heeft dus J. P. Six zich wel een bij uitstek bekwaam en vooruitziend verzamelaar betoond!

A. N. Z. —J. J.

¹ Voor betekenis en gebruik van deze contorniaten zie: A. Alföldi, *Die Kontorniaten*, Budapest 1943; Zadoks-Jitta in: *Mnemosyne* 4e s. 4 (1951), p. 81—92; Zadoks-Jitta in: *Jaarboek* 39 (1952), p. 85—7.

² Zadoks-Jitta 1951.

Onbekende Bourgondische munten. — Toen ruim een jaar geleden *Les Monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols* van de pers kwam, waren de auteurs zich bewust, dat in de loop van de tijd zeker nog een aantal hen onbekend gebleven munten teruggevonden zouden worden. In de eerste plaats was aanvulling met nieuwe jaartallen van de gedateerde typen te verwachten en kleinere en grotere afwijkingen van de variaties in de omschriften. Verschillende verzamelaars hebben reeds dergelijke opgaven betreffende stukken in hun collecties verstrekt. Verrassender is, dat reeds na korte tijd een aantal toen nog onbekende typen kan worden toegevoegd. Van deze laatste moge hier een korte opgave volgen. (Pl. XI).

76—4 Philips de Schone, 4e emissie, vierdubbele stuiver Gelderland. Deze munt, waarvan het bestaan niet aangenomen mocht worden, omdat de betreffende rekening van de Gelderse munt verloren gegaan is, blijkt aanwezig in het Kabinet te Kopenhagen (vermeld in *Catalogue de la collection de monnaies de feu C. J. Thomsen*, Copenhague 1876, III no. 12650). De omschriften luiden:

Vz. (adelaar) MONET*DVCS*GELRIE*ET*COMIT*ZVT

Kz. AMISSA - BELLO* - PAX*RES - TAVRET, in het hart B

165bis-5 Philips de Schone, halve Spaanse reaal, Vlaanderen. Hoewel de rekeningen van Brabant en Vlaanderen in 1505 slechts de

vervaardiging van hele Spaanse realen vermelden, blijkt, dat althans te Brugge, ook halve realen geslagen werden (evenals in 1517, waar de rekening hiervan wel melding maakt). Een exemplaar werd kort geleden door de heer Lod. S. Beuth in de munthandel verworven.

Vz. de letters F en I onder een kroon, omschrift:
(leeuw) PHS:Z:IOANNA:REX:Z:REGIA:1505

Kz. kruis van knoestige stokken, in de hoeken kasteel, leeuw granaatappel en vuurijzer, omschrift:
(lelie) CASTELLE:LEGOIS:ZC:ARCHIDVC:AVST:ZC:

172—5 Karel V, stuiver 1e emissie Vlaanderen. Deze munt, waarvan het bestaan uit de rekening bekend was, is te voorschijn gekomen uit de hierna p. 96 beschreven vondst Heerlen 1960. De omschriften luiden:

Vz. MO*ARG*ARCHID*AVTRIE*DVX*B*C*F

Kz. SIT*NO - MEN*DO - MINI*BE - NE*DIC, in het hart lelie

189—6c Ongedateerde 4 stuiver-stukken van Karel V waren tot nu toe slechts bekend van Maastricht. Uit de vondst Noordwijkerhout 1902 verwierf het Kon. Penningkabinet onlangs een ongedateerd exemplaar van Holland. Het heeft de in Holland sedert ca. 1545 gebruikelijke punten als interpunctie, gaat dus evenmin als 189-2c aan de gedateerde exemplaren vooraf.

Vz. CAROLVS·DG·ROM·IMP·HISP·REX·D////HOL

Kz. (rozet) DA - MIH·VIRTV· - TE·COT - RA·HOSTS T - VOS

210—3aa De tijdelijke munt opgericht te Brussel in 1576 werd aanvankelijk voorzien van Antwerpse stempels, waarop een B werd ingeslagen (GH 207—3, 210—3a en 211—3a). Het blijkt echter, dat later ook speciale stempels voor Brussel vervaardigd werden met een B als muntteken tussen de cijfers van het jaartal en kop naar links¹. De heer E. Vandercammen te Evergem beschreef exemplaren van dit type met de jaartallen 15B76 en 15B77, afkomstig uit een recente vondst².

Tenslotte worde nog gewezen op de hiervoor p. 19 genoemde aanvullingen op de reeks stedelijke munten van Roermond met de namen van Karel V en zijn opvolgers. Nieuw zijn: no. 7 in te voegen voor GH 201, no. 11a in te voegen voor GH 319 en no. 16 in te voegen na GH 321.

¹ GH 210—3b wordt onjuist beschreven: de stukken van 1592 hebben de kop van de koning naar rechts.

² *Maandelijks Tijdschrift van het Eur. Gen. voor Munt- en Penningkunde* 1960, p. 25.

Twee onbekende munten van Bergh. — In het Kungliga Myntkabinet te Stockholm ligt een, voorzover ons bekend, uniek exemplaar van een 24 stuiver-daalder van graaf Willem IV van den Bergh. De nauwkeurige herkomst is niet bekend, doch, aangezien het grootste deel van de daar aanwezige Nederlandse munten juist die soorten zijn die veel in de Oostzeehandel gebruikt werden, is er alle reden aan te nemen, dat ook dit ex. reeds in de 16e eeuw daarheen gekomen is en uit een Zweedse muntvondst in het kabinet gekomen.

Vz. de graaf te paard, rijdend naar rechts, onderaan 24 SF, omschrift
GVIL(helmus)*COM(es)*DE*MON(te)*Z*D(omi)N(u)S*DE*B(yland)*
H(edel)*B(oxmeer)*H(omoet)*W(isch)*Z*D(omi)N

Kz. gehelmd wapen van Bergh, omschrift granaatappel D(omi)N(u)S*

PROTECT(or)*VITE**MEE*A**Q(u)°*TREPIDA(bo)

Zilver 22.36 g. (Pl. XI).

Zie Van der Chijs, pl. 21, 32 (naar beeldenaar).

Uit correspondentie tussen het Hof van Gelderland en de regering te Brussel¹ blijkt, dat deze en de meer voorkomende 24 stuiver-daalder met borstbeeld van de Graaf (Van der Chijs 19, 16) geslagen zijn in 1560 of kort daarvoor. Het Hof toonde zich vooral verontwaardigd, dat deze daalders, hoewel niet boven de op de munt aangegeven waarde van 24 stuiver uitgegeven, in algemeen aspect zoveel leken op de gewone daalders, die toen 30 stuiver golden, dat zij er gemakkelijk mee verward zouden kunnen worden. Ook de Kreitsdag van de Nederrijns-Westfaalse Kreits te Keulen heeft tegen deze emissie geprotesteerd en met indaging voor het Rijksgerecht te Spiers gedreigd, wat inderdaad enkele jaren later mede op grond van andere overtredingen van de muntwetgeving geschiedde. De munten behoren dus tot de talrijke gouden en zilveren munten, die merendeels op te lage voet door Nederlandse heren sedert ongeveer 1556 werden uitgegeven en waartegen de Brusselse regering zich richtte in een lange reeks verbodsplakaten.

Geheel op zich zelf staat echter in deze groep de niet gemakkelijk te verklaren denominatie van 24 stuiver. Verreweg de meeste van deze grote zilverstukken zijn uitgegeven als daalders van 30 stuivers (al of niet met waarde-aanduiding) en hebben het daarbij passende gewicht van ong. 29 gram, al mag het gehalte dikwijls te laag geweest zijn. Ook de graaf Van

den Bergh heeft een normale daalder uitgegeven (Van der Chijs pl. 18, 7—8), vermoedelijk reeds sedert 1557. De alleen in Bergh voorkomende munt van 24 stuivers, die ook dienovereenkomstig lichter is, komt niet met een bekend Nederlands of vreemd zilverstuk overeen (gedacht zou kunnen worden aan de zilveren Karolusgulden en aan de Reichsguldiner van 60 kreuzer, die echter in gewicht en waarde afwijken): wellicht is het stuk bedoeld als overeenkomende met de gouden rijdergulden van Karel van Gelre, die dezelfde beeldenaar vertoont en inderdaad tegen 1560 ook op 24 stuiver getarifieerd was.

Als dit laatste juist is, mag daaruit tevens geconcludeerd worden, dat de 24 stuiver-daalder met ruiter de oudste is en — blijkens de grote zeldzaamheid — betrekkelijk spoedig door die met borstbeeld is vervangen. Beide emissies zijn echter weinig omvangrijk geweest. Merkwaardigerwijze worden zij slechts éénmaal in een Nederlandse evaluatie genoemd, nl. een wisselaarsinstructie van 1572²; in de Nederlandse beeldenaars, waarin vrijwel alle daalders voorkomen, worden zij nooit afgebeeld. Wel werd het stuk opgenomen in de te Leipzig verschenen beeldenaar van Wolff Stürmer³ en vandaar kwam de afbeelding in latere Duitse werken en tenslotte bij Van der Chijs.

Zelfs niet uit een beeldenaar bekend is een klein Berghs muntje, dat onlangs werd aangetroffen in de vondst Ommen (zie p. 104), die grotendeels uit 3 plak-stukken van de Overijsselse steden en imitaties van dat type bestond.

Vz. drie klavervormig geplaatste wapens (resp. leeuw van Bergh, boom van Stevensweerd, drie zuilen van Culemborg), omschrift
GVIL·COMES·D(e)·MONTE

Kz. versierd geledigd kruis, in het midden een ster, in de hoeken rosetten, omschrift MON(eta)-NOV(a)-DE-/////

Zilver van laag gehalte, 0,82 g. (Pl. XI).

Het stuk is kennelijk een nabootsing van de 3 plak-stukken, die te Deventer lange tijd met jaartal 1556 geslagen werden en een grote verbreiding gevonden hebben. Imitaties ervan zijn reeds bekend geworden van de steden Hasselt (Van der Chijs, Overijssel 17, 1—2) en Zutphen (Van der Chijs, Heren en steden van Gelderland 6, 2) en van Karel van Croy, graaf van Megen (Van der Chijs, Leenen van Brabant 3, 19—20), alle geslagen omstreeks 1582.

De Berghse imitatie, die zich van het voorbeeld alleen onderscheidt door de afwijkende stukken in de zeer kleine wapens en het weglaten van de

waardeaanduiding 3, is moeilijker te dateren. De naam van graaf Willem IV is duidelijk; deze heeft echter gemunt eerst van 1557 tot zijn vertrek naar Duitsland in 1567 en daarna weer na de Pacificatie van 1577 tot zijn déconfiture in 1582. Schriftelijke bronnen ontbreken, terwijl noch de datering van het voorbeeld 1556—na 1585, noch de herkomst uit een vondst die tot 1582 loopt uitsluitel geven. Als echter inderdaad op het vrij slecht bewaarde muntje terecht het wapen van Stevensweerd is herkend, zou het muntje vóór 1568 gedateerd kunnen worden: in dat jaar kwam deze heerlijkheid door boedelscheiding aan Willems jongere broer Frederik, die later te Hedel gemunt heeft, en had Willem dus minder reden dit wapen op een munt te plaatsen, wat Frederik later wel gedaan heeft.

De denominatie is ditmaal voor Bergh zeer voor de hand liggend. De stukken van 3 plakken of $\frac{3}{8}$ Overijsselse stuiver kwamen nl. in waarde vrijwel overeen met de Gelderse vierlingen of kwart stuivers (omstreeks 1572 gold de gelijkstelling: 8 Nederlandse (Brabantse) stuivers = 9 Gelderse stuivers = 15 Overijsselse stuivers⁴) en pasten dus zeer goed in het verkeer van het Gelderse afzetgebied van de Berghse munt. Als de datering in graaf Willems eerste periode juist is, is de vervaardiging ongeveer gelijktijdig geweest met de reeds bekende Berghse imitaties van Nijmeegse vierlingen en penningen (Van der Chijs, 22,41 en 22,40), en van Gulikse 6 hellerstukken (t.z., p. 22, 37—38), die alle door de vondst Zuidlaren⁵ met zekerheid vóór 1572 gedateerd kunnen worden. Bergh heeft zich dus in de eerste periode vrij intens met de vervaardiging van klein geld bezig gehouden, zowel te 's-Heerenberg als te Hedel⁶, waarvan in de tweede periode tot dusverre niets gebleken is.

H. E. v. G.

¹ F. B. M. Tangelder, *Muntheer en muntmeester*, Arnhem 1955, p. 171—2.

² Van der Chijs, *Graven en hertogen van Gelderland*, p. 246

³ *Verzeichniss und Gegerge der groben und kleinen Münzsorten* zu Leipzig bei Wolff Stürmer 1583, f° 66 (de eerste uitgave is van 1572).

⁴ Rapporten over de circulatie van klein geld in Gelre: *Tijdschrift* 15 (1907), p. 227—254.

⁵ *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 75 (1957), p. 72—89.

⁶ Tangelder, p. 170.

SUMMARIES-RÉSUMÉS

Coins from two Italian hoards. The Royal Coin Cabinet at The Hague possesses three coins from the Aventine hoard which was discovered in 1893. As far as can be ascertained this hoard consisted solely of aurei with the portrait of Lucius Verus on the obv., and a Victoria (RIC 522) or the investiture of the Armenian king (RIC 512) on the rev. All the coins were in mint condition. The obverses were all struck from one die which is also true for each of the reverse types, so that it should be easy to indentify other coins as originating from the same source.

Four aurei in the trays of the Royal Coin Cabinet (Augustus RIC 339, Claudius RIC 38 and 98, Vespasian RIC 9) are from the hoard discovered at Boscoreale in 1894. They all have a peculiar reddish colour which is probably due to the effect of the sulphur on the coins. This peculiarity may result in identification of other pieces from the same provenance.

Contorniates. The Six collection in Amsterdam contains four contorniates which are described here. Out of the 47 contorniates in the Royal Coin Cabinet 25 originally belonged to the same collection.

Two hitherto unknown coins of the county of Bergh. The Royal Coin Cabinet in Stockholm possesses a silver daalder of William IV of Bergh which had only been known so far from an illustration in the picture-book by Wolff Stürmer of 1572. The denomination of 24 stuivers is explained and the coin is dated to c. 1560. A recently discovered hoard contained a three-plakken piece ($\frac{1}{4}$ stuiver) issued by the same count. It proves to be an imitation of the coins of the same name struck jointly by the three towns of Overijssel, and it can probably be dated to c. 1565.

Monnaies inconnues des Pays-Bas bourguignons. Depuis la publication de l'ouvrage de MM. Van Gelder et Hoc sur les Monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols plusieurs monnaies ne figurant pas dans le texte furent retrouvées.

- 76—4 Philippe le Beau, quatre patards, Gueldre.
- 165bis—5 Philippe le Beau, demi-réal d'Espagne, Flandre
- 172—5 Charles-Quint, patard, Flandre
- 189—6c Charles-Quint, quatre patards s.d., Hollande
- 210—3aa Philippe II, Ecu Philippe, Bruxelles 15B76.

1

2

3

4

Onbekende munten van Bergh

76-4

165 bis-5

172-5

Onbekende Bourgondische munten

Muntvondst Aventijn, Rome 1893 (2× vergroot)

Muntvondst Boscoreale 1876 (2× vergroot)